

Criticism of the Translation of the *Mantiq Al-Tair* by Badi' Mohammad Jomeh Based on Garces Theory

Arezu Pooryazdanpanah
Kermani*

Associate Professor, Persian Language and Literature Department, Yazd University, Yazd, Iran

Abstract

The Garces model is a significant theory in the field of linguistics that focuses on the qualitative examination of translated literary works to assess the quality of translations. This approach assesses translations according to two criteria: acceptability and appropriateness. It evaluates positive and negative attributes at four different levels. The initial level of this theory focuses on analyzing the components associated with vocabulary and the transmission of meaning via language. The second level involves the analysis of syntactic and morphological components, while the third and fourth levels focus on evaluating the discourse and text style. Farīd ud-Dīn 'Aṭṭār of Nishapur's *Mantiq Al-Tair* is highly esteemed Persian mystical poetry that has been translated into other languages. Currently, Dr. Badi' Mohammad

* Corresponding Author: pooryazdanpanah@yazd.ac.ir

How to Cite: Pooryazdanpanah Kermani, A. (2024). Criticism of the Translation of the *Mantiq Al-Tair* by Badi' Mohammad Jomeh Based on Garces Theory. *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 13(29), 391-428. doi: [10.22054/RCTALL.2024.75995.1696](https://doi.org/10.22054/RCTALL.2024.75995.1696)

Jomeh's translation, which he conducted at Ain Shams University, is the most thorough of these translations. Furthermore, Mohammad Jomeh's original translation of *Mantiq Al-Tair* by Attar has been praised for its self-worth in conveying the logic and invaluable ideas of the author to the Arab world. The translation is particularly notable for its precision, conciseness, eloquence, and literary highlights. As a result, it has been subjected to examination and evaluation using the Garces model and its four levels. The research findings suggest that the translator has faithfully followed the source language in the mentioned translation. Furthermore, the translation demonstrates greater acceptability and adequacy in terms of lexical and syntactic-morphological meaning compared to the other two levels. The translator's proficiency is particularly evident at these two levels. He has employed a greater number of constructive methods. However, the translation being examined has prominently featured negative tactics at two levels of discourse: functional and stylistic-semantic. This might be attributed to the choice of content for translation, specifically mystical systems. Despite incorporating culturally similar parts, the elevation of Badi' Mohammad Jomeh's translation can be attributed to lexical expansion, compensation, and changes in syntax and structure.

Keywords: Translation Criticism, Literary translation, *Mantiq Al-Tair*, 'Attar of Nishapur, Badi' Mohammad Jomeh, Carmen Garces.

Introduction

Mantiq Al-Tair is a highly significant oriental text that has been

translated into various languages. Dr Badi' hhh ammad Jmneh, an esteemed professor specializing in oriental studies at Ain Shams University, has successfully rendered a full translation of this work into the Arabic language. Evaluating the translation is vital to ensuring its accuracy, utilizing various translation principles and approaches. Translation criticism serves as a crucial connection between translation theory and translation practice. Garces's theory is a significant destination-oriented theory that consists of four stages. Due to its complete nature, it can serve as an effective model for assessing the quality of translations, particularly in the context of literary translated works, in terms of their acceptability and adequacy. This essay aims to assess the Arabic translation of *Mantiq Al-Tair* by Badi' Mohammad Jmneh using Garces' methodology employing an analytical-descriptive approach.

Literature Review

Some significant research has been conducted in the field of translation criticism, specifically regarding the translation of *Mantiq Al-Tair* and the application of the Garces model. Notable articles include "Mantiq Al-Tair of Attar in Lebanon (criticism on the research and translation of the Arabic Mantiq Al-Tair)" (1383) by Nik Manesh, "Criticism and review of the Persian translation of the novel *Qalb al-Lil* with the title *Del Shab* based on the model of Garces" (1396) by Ali Sayadani et al., "Lexical criticism of the translation of Sheikh Abdulhaq Mohadath Dehlavi from *Fatuh al-Ghayb* based on the semantic level - Garces Lexicon" (1400) by Bidkhoni and Agh

Hosseini, "Hermeneutic view of the French translation of some mystical words of Al- Mantiq Al-Tair based on the opinions of Umberto Eco" (1400) by Moghaddam and Akrami Fard company, and "Study in Translation Al-Arabiya for the Mantiq Al-Tair" (2006) by Nadi Hassoun.

It is evident that the Arabic translation of Mantiq Al-Tair has not been systematically and critically evaluated using translation criticism theories. Furthermore, the studies based on Garces theory are restricted to the translation of novels and fictional works, and despite the potential of Garces theory to assess the translation of poetic texts, no research has been conducted thus far to critique and evaluate text translations using this theory. Therefore, it is imperative to elucidate the acceptability and sufficiency of the planned translation by listing the favorable and unfavorable characteristics.

Research Methodology

Garces theory is a comprehensive model used to assess literary writings. It goes beyond just the translation of words and phrases and takes into account four different levels. The Garces model is widely regarded as a prominent model for evaluating the translation of literary texts. The increasing adoption of this approach by scholars in recent years demonstrates its favorable standing among translation critics. This paradigm operates on the notion of parity between the source and destination texts. According to Garces, the source text and the translation should aim for maximum equivalence on all four levels. The four layers are: semantic-lexical, syntactic-morphological, discourse-role, and stylistic-intentional.

Conclusion

Mantiq Al-Tair is a significant spiritual poem in Persian poetry and literature that has been translated into other languages. This essay critically evaluates the Arabic translation of . . . Badi' Mhammad Jomeh's Maniiq Al-Tair, using the Garces model as a framework for analysis. Upon evaluating this translation using the four levels of the Garces model, it was concluded that the translation being examined is in the original language. Out of the four levels in the Garces model, this translation demonstrates a higher level of conformity with the semantic-lexical level compared to the other three levels. The subgroups that have emerged in this translation at this level include assimilation, lexical expansion, lexical account, general and specific, definition and explanation, cultural equivalent, and syntactic expansion. At this stage, the translator has employed constructive methods with the exception of one instance (lexical explanation). Out of the subcategories stated, lexical expansion and lexical account are more frequent in this translation.

The translation examines modifications in syntax or structure, alterations in viewpoint, compensation, implications, and the elimination of subsets at the syntactic-morphological level. Among these modifications, the change of syntax or structure is particularly prominent in this translation. In addition to implication and omission, which are negative strategies at this level, the translator has employed positive techniques. All subcategories within the two levels of discourse—functional and stylistic-semantic—are seen as

negative strategies. The most common ones are the translator's mistake and changing the function of rhetorical devices.

نقد ترجمه منطق الطیر عطار از بدیع محمد جمعه با تکیه بر نظریه

گارسس

آرزو پوریزدانپناه کرمانی* دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

چکیده

الگوی گارسس یکی از مهم‌ترین نظریات حوزه زبان‌شناختی است که به منظور تشخیص سطح کیفی ترجمه‌ها، سازمان‌یافته و به تحلیل کیفی متون ترجمه‌شده ادبی می‌پردازد. در این الگو ترجمه‌ها با تکیه بر دو معیار مقبولیت و کفایت و براساس ویژگی‌های مثبت و منفی در چهار سطح بررسی می‌شوند. در سطح نخست این نظریه، عناصر مرتبط با واژگان و انتقال معنا از طریق واژگان بررسی می‌شود. در دومین سطح به بررسی عناصر نحوی و صرفی پرداخته می‌شود و در سطوح سوم و چهارم گفتمان و سبک متن مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. منطق الطیر اثر فریدالدین عطار نیشابوری یکی از برجسته‌ترین منظومه‌های عرفانی فارسی است که به زبان‌های مختلفی ترجمه شده است؛ در این میان ترجمه محمد بدیع جمعه، استاد دانشگاه عین شمس به زبان عربی کامل‌ترین این ترجمه‌هاست. علاوه بر ارزش نفس ترجمه منطق الطیر و انتقال اندیشه‌های بی‌بدیل عطار به دنیای عرب، دقت و ایجاز در ترجمه، سجع در کلام و برجستگی‌های ادبی ترجمه از مهم‌ترین محاسن و شاخصه‌های ترجمه بدیع محمد جمعه است که سبب شده است تا در این جستار ترجمه اشاره شده با تکیه بر الگوی گارسس و سطوح چهارگانه آن مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد. نتایج پژوهش حکایت از آن دارد که مترجم در ترجمه مدنظر پای‌بند به زبان مبدأ بوده است و ترجمه وی در دو سطح معنایی- لغوی و نحوی- صرفی از مقبولیت و کفایت بیشتری نسبت به دو سطح دیگر برخوردار است و مترجم در دو سطح یادشده از تکنیک‌های مثبت بیشتری استفاده کرده است. در مقابل تکنیک‌های منفی در دو سطح گفتمانی- کارکردی و سبکی- منظورشناختی در ترجمه مورد بررسی نمود قابل تأملی داشته‌اند که علت آن را باید در نوع متن منتخب برای ترجمه؛ یعنی منظومه‌ای عرفانی، جست. با وجود این، بهره‌گیری از مؤلفه‌های معادل فرهنگی، بسط واژگانی، جبران، تغییر نحو و ساختار موجبات اعتلای ترجمه محمد بدیع جمعه را فراهم آورده است.

کلیدواژه‌ها: نقد ترجمه، ترجمه ادبی، منطق الطیر، عطار نیشابوری، بدیع محمد جمعه، کارمن گارسس.

مقدمه

«منطق‌الطیر» یکی از مهم‌ترین کتاب‌های شرقی است که از دایره شرق فراتر رفته و در جهان تأثیرگذار شده است. این کتاب به زبان‌های مختلفی از جمله فرانسوی، انگلیسی، آلمانی، عربی، هندی، ترکی، کردی، ازبکی و ... ترجمه شده است. بدیع محمد جمعه، استاد پژوهش‌های شرقی دانشگاه عین شمس، این کتاب را به صورت کامل به عربی ترجمه و انتشارات «دار الاندلس» در بیروت آن را در سال ۱۹۹۶ میلادی منتشر کرد. در این اثر، دشواری کار ترجمه دو چندان بوده است؛ زیرا منطق‌الطیر منظومه‌ای عرفانی است؛ «متن - های عرفانی از زبان ویژه‌ای برخوردارند که آن‌ها را از دیگر آثار ادبی متمایز می‌کند. عرفای ایرانی از عوالمی سخن گفته‌اند که برای بیشتر افراد عادی غیرقابل درک است و به سختی در قالب زبان بشری جای می‌گیرد. این گونه، مترجم متن‌های عرفانی، افزون بر درک ظرافت‌ها و حقایق پنهان در پس هر واژه و خوانش درست از متن باید به دقت آرایه‌ها و صنایع ادبی و قالب شعری را نیز در زبان مقصد بازآفرینی کند. ... بنابراین تشخیص اصطلاح‌های عرفانی و یافتن راهکار و معادل برای ترجمه آن‌ها از موارد بسیار مهمی است که نیازمند ژرف‌نگری و مهارت بالای مترجم است. در نتیجه، مترجم رسالت دارد این واژگان را به گونه‌ای ترجمه کند که از یک سو دقیق باشد و از سوی دیگر تأثیری مشابه و همانند آن را در زبان مقصد ایجاد کند» (شرکت مقدم و اکرمی فرد، ۱۴۰۰: ۲۸۴ - ۲۸۵)

با توجه به آنچه بیان شد، ارزیابی ترجمه به منظور اطمینان از درستی آن با تکیه بر اصول و فنون مختلف ترجمه، امری ضروری است؛ زیرا نقد ترجمه یک پیوند ضروری میان نظریه ترجمه و عمل ترجمه به شمار می‌آید. «ارزشیابی ترجمه و مترجم زمینه‌های مناسبی فراهم می‌آورد تا رقابت مثبت در راستای بهبود کیفیت ترجمه بیشتر شود. در ترجمه‌ها روندی صعودی به وجود آید و در نهایت ترجمه‌های با کیفیت عالی داشته باشیم» (رشیدی و فرزانه، ۱۳۸۹: ۵۹).

«نقد علمی ترجمه به عنوان یکی از زمینه‌های پرکاربرد مطالعات ترجمه، فرآیندی دانش‌محور است که به طور روشمند و با تکیه بر الگوهای خاصی که از سوی دانشمندان زبان‌شناس و متخصصان علم ترجمه ارائه می‌شود و به بررسی انتخاب‌های ترجمه‌ای

مترجمان و چرایی آن‌ها می‌پردازد و از واژگان تا مؤلفه‌های فرامتنی [همچون فرهنگ و مخاطب] را مورد بررسی قرار می‌دهد. در ترجمه آثار گوناگون، معمولاً مواردی مانند افزایش، کاهش، حفظ مضمون و تعدیل و تغییر را مشاهده می‌کنیم که یا به دلیل ویژگی‌های مثبت ترجمه است و یا از معایب و ضعف ترجمه حکایت دارد.

برای اظهار نظر درباره نقاط قوت و ضعف ترجمه لازم است که متن ترجمه از منظر الگوهای ارائه شده در این زمینه بررسی شود» (بیدخونی و آقاسینی، ۱۴۰۰: ۳۳۱).

تاکنون نظریات مختلفی از سوی صاحب‌نظران ترجمه در زمینه کیفیت‌سنجی و ارزیابی ترجمه‌ها ارائه شده است. «یکی از مهم‌ترین مسائل مرتبط با نظریه و عمل ترجمه، تعریف نظریه ترجمه و تبیین نسبت آن با عمل ترجمه است. برخی از نظریات ترجمه، متن مبدأ را در اولویت قرار داده و به اصطلاح، نویسنده‌محورند و برخی دیگر به متن مقصد توجه داشته و مخاطب‌محور محسوب می‌شوند، اما در هر صورت می‌توان آن‌ها را معیاری برای نقد و ارزیابی ترجمه‌های انجام شده، در نظر گرفت» (افضلی و اسداللهی، ۱۳۹۸: ۵۱).

نظریه گارسس^۱، یکی از مهم‌ترین نظریات مقصد‌گراست که در چهار سطح ارائه شده و به دلیل جامع بودن آن، می‌تواند الگویی کارآمد جهت ارزیابی سطح کیفی ترجمه‌ها به خصوص متون ترجمه‌شده ادبی و میزان مقبولیت و کفایت آن‌ها باشد. در این جستار سعی بر آن است تا با شیوه تحلیلی - توصیفی، ترجمه عربی منطق الطیر از بدیع محمد جمعه با تکیه بر الگوی گارسس ارزیابی و این سؤالات پاسخ داده شود:

- بدیع محمد جمعه در فرآیند ترجمه از کدام مؤلفه‌های سطوح مختلف الگوی گارسس بهره‌جسته است؟

- ترجمه مورد نظر با کدام یک از سطوح چهارگانه نظریه گارسس، مطابقت بیشتری دارد؟

- این ترجمه به زبان مبدأ پای‌بند است یا مقصد؟

۱. پیشینه پژوهش

از مهم‌ترین پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه نقد ترجمه منطق الطیر و نقد ترجمه با تکیه بر الگوی گارسس می‌توان به مواردی که در ادامه ارائه شده است، اشاره کرد.

نیک‌منش (۱۳۸۳) در مقاله «منطق الطیر عطار در لبنان (نقدی بر تحقیق و ترجمه عربی منطق الطیر)» به معرفی اجمالی ترجمه بدیع محمد جمعه از منطق الطیر پرداخته و برخی از محاسن و معایب کتاب را برشمرده است.

صیادانی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله «نقد و بررسی ترجمه فارسی رمان قلب اللیل با عنوان دل شب براساس الگوی گارسس» به ارزیابی ترجمه رمان مورد اشاره پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که مترجم در دو سطح معنایی - لغوی و نحوی - صرفی نسبت به دو سطح دیگر موفق‌تر عمل کرده و ترجمه وی در دو سطح یاد شده از مقبولیت و کفایت بیشتری برخوردار است.

احمدی و قنبری (۱۳۹۹) در مقاله «نقد ترجمه فارسی داستان نهرالذهب براساس نظریه سطح معنایی - لغوی الگوی گارسس» ترجمه داستان نهرالذهب را با تکیه بر نخستین سطح از سطوح چهارگانه گارسس ارزیابی کرده و دریافته‌اند که هیچ‌گونه ابهامی در این ترجمه مشاهده نمی‌شود و اقتباس دارای بیشترین بسامد و قبض نحوی کمترین بسامد را در ترجمه یاد شده دارد.

بیدخونی و آقاحسینی (۱۴۰۰) در مقاله «نقد واژگانی ترجمه شیخ عبدالحق محدث دهلوی از فتوح الغیب با تکیه بر سطح معنایی - لغوی گارسس» با ارزیابی ترجمه محدث دهلوی از فتوح الغیب به این نتیجه دست یافته‌اند که ترجمه مورد بررسی دارای معیارهای مقبولیت و کفایت بوده و علاوه بر تفسیری بودن، موارد فراوانی از معادل‌سازی و همانندی، بسط واژگانی و رفع ابهام در آن به چشم می‌خورد.

شرکت مقدم و اکرمی فرد (۱۴۰۰) در مقاله «نگاه هرمنوتیکی به ترجمه فرانسوی برخی از واژه‌های عرفانی منطق الطیر عطار با پایه آراء امیرتو اکو» چگونگی انتقال واژه‌ها و عنصرهای عرفانی منطق الطیر را از زبان فارسی به فرانسه با تکیه بر الگوی یاد شده در دو ترجمه فرانسوی این اثر بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که هر دو مترجم در معادل‌یابی واژه‌ها و عناصر عرفانی با دنبال کردن مناسبت‌های درون‌متنی و فرامتنی دست به خوانش اشعار زده‌اند و معادل‌های مناسبی را انتخاب کرده‌اند که نشان‌دهنده شناخت کامل آن‌ها از راهبردهای حاکم بر ابیات عطار است.

ندی حسون (۲۰۰۶) در مقاله «دراسة فی الترجمة العربية لمنطق الطير» به نقد عمومی ترجمه بدیع محمد جمعه از منطق الطیر پرداخته و فقط اشکالات و نقص های ترجمه مورد اشاره را بیان کرده است.

کییری و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله «مقایسه ساختار ترجمه عربی و فارسی رمان پیامبر جبران خلیل جبران براساس الگوی کارمن گارسس» به ارزیابی ترجمه مورد اشاره پرداخته و به این نتیجه دست یافته اند که در ترجمه عربی رمان نشانه هایی از گرده برداری و اقتباس ظاهری از متن اصلی دیده می شود، اما در ترجمه فارسی مترجم براساس سرشت ادبی خود تغییراتی در ساختار و ترکیبات رمان داده است.

همان طور که مشاهده می شود تاکنون ترجمه عربی منطق الطیر با بهره گیری از نظریات نقد ترجمه و به صورت اصولی مورد ارزیابی و سنجش قرار نگرفته است. همچنین پژوهش های انجام شده با تکیه بر نظریه گارسس محدود و منحصر به ترجمه رمان و آثار داستانی شده و با وجود قابلیت نظریه گارسس برای ارزیابی ترجمه متون منظوم، تاکنون هیچ گونه پژوهشی با تکیه بر این نظریه به نقد و ارزیابی ترجمه متون منظوم اختصاص داده نشده است. از این رو، ضروری می نماید با برشمردن ویژگی های مثبت و منفی ترجمه مورد نظر میزان مقبولیت و کفایت آن شود.

۲. روش پژوهش

نظریه گارسس الگویی برای ارزیابی متون ادبی است که در ترجمه به معنای واژه ها و جمله ها بسنده نکرده و چهار سطح را در نظر داشته است. الگوی گارسس یکی از الگوهای شاخص در زمینه ارزیابی ترجمه متون ادبی است که تواتر استفاده از این الگو توسط پژوهشگران، طی سال های اخیر، خود نشان از جایگاه مطلوب این الگوی نقد در میان منتقدان ترجمه دارد. «این نظریه به دلیل ظرفیتی که در تعیین میزان قابلیت و کیفیت متون ترجمه شده و نیز میزان مطابقت آن ها با متن مبدأ دارد، نظریه ای کارآمد در راستای ارزیابی میزان مقبولیت و کفایت ترجمه ها است» (کشفی و قاسم نژاد، ۱۴۰۰: ۱۵۷).

الگوی گارسس مدلی ترکیبی از مدل پیشنهادی وینی و داربلنه^۱، آرا و عقاید دیگر صاحب‌نظران در امر ترجمه مانند نایدا^۲، نیومارک^۳، دلپسل^۴، وازکه ایورا^۵، مونن^۶، نوبرت^۷ و سنتویو یاتوری^۸ است. این الگو بر اصل برابری میان متن مبدأ و مقصد استوار است. از نظر گارسس، متن مبدأ و ترجمه در چهار سطح باید تا حد امکان برابری داشته باشند. این چهار سطح عبارتند از: سطح معنایی - لغوی، سطح نحوی - صرفی، سطح گفتمانی - نقشی و سطح سبکی - مقصودشناختی (Garces, 1994: 77-120). هر یک از سطوح یادشده دارای زیرمجموعه‌هایی است. همچنین این الگو فنون متفاوتی که در همه فعالیت‌های ترجمه مشترک هستند به سه حوزه اصلی افزایش، مانس (حفظ) و کاهش تقسیم کرده و با ارائه شاخص‌های مثبت و منفی، کفایت و مقبولیت ترجمه را رده‌بندی می‌کند (ر. ک: مختاری اردکانی، ۱۳۸۶: ۱۱۶).

در ادامه ترجمه عربی منطق الطیر از بدیع محمد جمعه با استفاده از الگوی یادشده، مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت.

۳. یافته‌ها

«منطق الطیر لفریدالدین العطار النیسابوری» ترجمه عربی منطق الطیر است که انتشارات «دار الأندلس» بیروت در سال ۱۹۹۶ میلادی آن را منتشر کرد. مترجم آن، بدیع محمد جمعه، زاده مصر و دانش‌آموخته رشته زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه «عین شمس» است که پس از فراغت از تحصیل در همان دانشگاه در بخش زبان‌ها و ادبیات شرقی (۱۹۷۶) و بخش زبان و ادب فارسی (۱۹۸۱) مشغول تدریس زبان فارسی شد (رسولی و قربان‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۱۶۰). از دیگر آثار او می‌توان به «من روائع الأدب الفارسی»، «پروین اعتصامی: صوت المرأة الشرقية في العصر الحديث»، «من قضایا الشعر الفارسی الحديث في النصف

1. Vinay, J. P. & Darblenet, J.
2. Nida, E.
3. Newmark, P.
4. Delisle, C.
5. Ivora, V.
6. Mounin, G.
7. Nobert, E.
8. Yaturi, S.

الاول من القرن العشرين»، «الشاه عباس الكبير»، «من وحى الشرقى»، «الثورة الاسلامية فى ايران الاسباب و المقدمات»، شرح «اسرار التوحيد فى مقامات الشيخ ابى سعيد» و «كشف المحجوب» و نوشتن مقدمه بر ترجمه «راحة الصدور و آية السرور» اشاره كرد.

بدیع محمد جمعه در ترجمه منطق الطیر از نسخه پاریس (۱۸۵۷) چاپ گارسین دوتاسی^۱ استفاده و آن را به عنوان نسخه اساس خود معرفی کرده است. همچنین در این ترجمه از نسخه های دیگری چون تصحیح محمدجواد مشکور (۱۳۴۷)، تعلیقات استاد حسن قاضی طباطبایی و ترجمه های هندی، ترکی، فرانسوی و انگلیسی منطق الطیر بهره گرفته است (ر. ک: جمعه، ۲۰۰۲: ۱۳۵-۱۳۷). وی از روی آوردن بسیاری از مستشرقان به ترجمه این منظومه بی مانند به زبان های فرانسوی، انگلیسی، آلمانی، هندی و ترکی و نیز توجه به اهمیت پیوند فرهنگی ملل جهان اسلام و به خصوص دو قوم ایرانی و عرب به عنوان انگیزه اصلی خود برای ترجمه این اثر یاد کرده است: «و نتیجه لما حظیت به هذه المنظومة الفريدة فى فكرها و حبكة قصتها، أقدم عدد كبير من المستشرقين على دراستها و نقلها إلى لغاتهم، فقد ترجمت إلى اللغات الفرنسية و الإنجليزية و الألمانية، و حظیت كذلك باهتمام مفكرى الشرق، فترجمت إلى اللغتين الهندية و التركية. و نتيجة للصلات العميقة الجذور بين الأدبين العربى و الفارسى، و كذلك الصلات الوطيدة بين التصوف العربى و التصوف الفارسى، أقدمت على ترجمة هذه المنظومة إلى اللغة العربية» (همان: ۶). مترجم در بخش نخست کتاب به معرفی عطار و منظومه منطق الطیر پرداخته و در بخش دوم کتاب ترجمه عربی منطق الطیر را ارائه کرده است.

۳-۱. سطح معنایی - لغوی

در سطح معنایی- لغوی، واژگان و نقش آن ها در انتقال معنا مورد بررسی و ارزیابی قرار می گیرد. گارسس ۱۰ مؤلفه برای بررسی در این سطح بیان کرده است که اکثر آن ها در میان تکنیک های مثبت ترجمه جای می گیرند و این امر حکایت از اهمیت عملکرد مترجم در این سطح و ارائه ترجمه ای مقبول دارد. همانندسازی، بسط واژگانی، قبض واژگانی، ابهام واژگانی، عام و خاص، اقتباس، تعریف و توضیح، معادل فرهنگی یا کارکردی، بسط

1. De Tassy, G.

نحوی و قبض نحوی زیرمجموعه‌هایی است که گارسس برای سطح معنایی - لغوی برشمرده و با اتکا به آن‌ها به ارزیابی ترجمه پرداخته است (Garces, 1994: 75). در ادامه به برخی از مهم‌ترین عناصر یاد شده که در ترجمه عربی منطلق‌الطیر نمود پیدا کرده، پرداخته شده است.

۳-۱-۱. همانندسازی

همانندسازی یا اقتباس به معنای استفاده از معنای نزدیک یا به کار بردن معادل جا افتاده است و هنگامی به کار می‌رود که مترجم مضمونی را با کلمه، اصطلاح یا استعاره خاصی که برای خواننده ترجمه آشناست، ترجمه می‌کند (Garces, 1994: 81). استفاده از واژه «النهس» به عنوان معادل واژه «موسیچه» نمونه‌ای از همانندسازی در ترجمه مورد بررسی است:

خه خه ای موسیچه موسی صفت خیز موسیقارزن در معرفت
(عطار، ۱۳۸۵: ۳۵)

- ترجمه عربی: «مرحبا بک ایها النهس یا شیبها بموسی فی الصفة، انهض واشدُ بألحانک فی عالم المعرفة» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۸۰).

موسیچه را فاخته، قمری یا پرنده‌ای شبیه به فاخته دانسته‌اند و برخی صعوه را موسیچه گفته‌اند (ناظم الاطبا، ذیل واژه). واژه «النهس» معادل دقیق و نزدیک‌ترین برابر نهاده برای موسیچه است که مترجم آن را در متن ترجمه آورده است. وی به آن بسنده نکرده و علاوه بر انتخاب معادلی مناسب در زبان مقصد در پاورقی نیز درباره این واژه توضیح داده است که اصل واژه در فارسی «موسیچه» است و آن پرنده‌ای است شبیه فاخته که به آن أبوفصاده نیز می‌گویند.

۳-۱-۲. بسط واژگانی

«گاه افزودن یک یا چند واژه در زبان مقصد نسبت به متن اصلی ضرورت دارد؛ زیرا باید مفهومی که در زبان مبدأ به تلویح بیان شده است در زبان مقصد به آن تصریح شود»

(Garces, 1994: 81). بسط واژگانی، زمانی از ویژگی‌های مثبت ترجمه محسوب می‌شود که راهکاری جهت برون‌رفت از ترجمه نامفهوم باشد. گاهی متن ترجمه شده حاوی اطلاعاتی است که برای مخاطب زبان اصلی قابل درک و ملموس است، اما برای مخاطب زبان مقصد نامفهوم و گنگ است و نیاز به توضیح دارد؛ در این صورت مترجم به بسط واژگانی روی می‌آورد. در ترجمه مورد بررسی بسط واژگانی به دو صورت نمایان شده است. در اکثر موارد مترجم برای وضوح بیشتر کلام به بیان مترادفات روی آورده و در برابر یک واژه از دو واژه هم‌معنی استفاده کرده است؛ این در حالی است که در ترجمه ابهامی وجود نداشته و بیان مترادفات باعث بسط کلام شده است، نه پرهیز و اجتناب از ترجمه گنگ و نامفهوم؛ مانند:

هر که بیماری و سستی یافتی از دم او تندرستی یافتی
(عطار، ۱۳۸۵: ۶۷)

- ترجمه عربی: «و كل من شكاً إليه ضعفاً أو علة، وجد من أنفاسه عافیه و صحة» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۱۹)

همان‌طور که مشاهده می‌شود در ترجمه یادشده دو واژه «عافیه و صحة» برابر نهاده‌های بیان شده برای واژه «تندرستی» است. مترجم در حالی به آوردن واژگان مترادف روی آورده که در کلام ابهامی وجود ندارد. در پاره‌ای از موارد، ساختار زبان مقصد مترجم را به استفاده از واژگان بیشتری در ترجمه واداشته است:

گر بپرّد پشه چندانى که هست کى کمال صرصرش آید به دست
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۹۴)

- ترجمه عربی: «فإن تطر بعوضة هناك بكل قوتها، فكيف تستطیع أن تساوی الريح الصرصر فی قوتها» (جمعه، ۲۰۰۲: ۳۷۵)

استفاده از واژه «الصرصر» به تنهایی در ترجمه از گویایی و رسایی ترجمه می‌کاسته و به همین دلیل مترجم واژه «الريح» را افزوده است. یا در ترجمه زیر مترجم با آوردن فاعل به صورت اسم ظاهر ابهام کلام را زدوده است:

گفت یا رب مهل ده این بنده را چاره‌ای کن این ز کار افکنده را
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۸۲)

- ترجمه عربی: «قال إبليس: يا إلهي لتمهل هذا العبد، و التمس الحلية لمن سقط» (جمعه، ۲۰۰۲: ۳۶۰)

نظر به اینکه متن مبدأ از متون عرفانی و در قالب شعر است، مترجم بدون بسط واژگانی قادر به ترجمه نبوده است، اما بسط صورت گرفته در ترجمه به گونه‌ای بوده که هم ابهام را برطرف کرده است و هم ساختار زبان مبدأ را به زبان مقصد منتقل ساخته است؛ نمونه‌ای از آن را در بیت زیر به چشم می‌خورد:

کاملی باید درو جانی شگرف تا کند غواصی این بحر ژرف
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۹۵)

- ترجمه عربی: «لايبد لهذا الطريق من إنسان كامل، حتى يغوص في هذا البحر العميق» (جمعه، ۲۰۰۲: ۳۷۵)

در بیت یادشده «کاملی» صفتی است که جانشین موصوف شده و مترجم برای دریافت هر چه بهتر معنا از ترکیب وصفی «إنسان كامل» استفاده کرده است. برای مخاطب عربی زبان برخلاف مخاطب فارسی زبان آشنا با عرفان ذکر واژه «کامل» گویا نبوده و دلالت بر انسانی که مراحل سلوک را طی کرده، نمی‌کند؛ بر این اساس مترجم با افزودن واژه «انسان» توجه مخاطب را به سالک رسیده به حقیقت معطوف می‌سازد.

۳-۱-۳. قبض واژگانی

قبض واژگانی، نقطه مقابل بسط واژگانی است و آن هم به کار بردن یک واژه در زبان مقصد در برابر چند واژه زبان مبدأ است (Garces, 1994: 81). در ترجمه عربی منطق الطیر موارد قابل توجهی از قبض واژگانی به چشم می‌خورد. نمونه‌ای از قبض واژگانی را در ترجمه شعر زیر می‌توان مشاهده کرد که در آن مترجم بخشی از مصراع دوم؛ یعنی عبارت کنایی «خطش بر جان نهد» را که تأکیدی است بر حکم قبلی - «بکشد

او را) - ترجمه نکرده و به آوردن «یقتل ذلک» در برابر دو تعبیر «کشتن» و «خط بر جان کشیدن» بسنده کرده است:

بی شکی بر چشم آن کس کان نهد بکشد او را و خطش بر جان نهد
(عطارد، ۱۳۸۵: ۱۸۲)

- ترجمه عربی: «فلاشک أنه یقتل ذلک الذی یطلع علی مکان کنزه» (جمعه، ۲۰۰۲: ۳۶۰)

یا مانند قرار دادن «الملائکة کلهم» در برابر «خیل ملائک سر به سر» در بیت زیر که با کاهش واژگان از تأکید کلام کاسته شده است. در عبارت فارسی آوردن واژه «خیل» به همراه «سر به سر» دربر دارنده تأکیدی همه جانبه و فراگیر است و دلالت بر این دارد که هیچ یک از ملائکه خارج از دایره شمول این حکم قرار نمی گرفته است. مترجم به آوردن یک تأکید بسنده کرده است. حال آنکه استفاده از «کلهم أجمعین» یا «خیل الملائکة کلهم» در ترجمه نیز بلامانع بوده است.

خواست تا خیل ملایک سر به سر نه خبر یابند از جان نه اثر
(عطارد، ۱۳۸۵: ۱۸۱)

- ترجمه عربی: «طلب ألا یدرک الملائکة کلهم أی خبر عن الروح أو أی أثر» (جمعه، ۲۰۰۲: ۳۶۰)

یکی از مصادیق قبض واژگانی، حذف به قرینه است. در ترجمه بیت زیر، مترجم با تکیه بر قرینه عقلی و با توجه به عبارت ندایی «یا ملک الملوک» بخشی از کلام؛ یعنی «با شاه»، را حذف کرده است:

آن رهی با شاه گفت ای شهریار چون ز دست تحفه دیدم صد هزار
(عطارد، ۱۳۸۵: ۱۳۵)

- ترجمه عربی: «قال الغلام: یا ملک الملوک، لقد أتحتنی بآلاف التحف من یدک» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۹۹)

حذف فعل، صفت و مترادفات از دیگر نمونه‌های قبض واژگانی است که در ترجمه مورد بررسی به چشم می‌خورد. در ترجمه بیت زیر، معادلی برای فعل «گفت» ذکر نشده است. مترجم با توجه به اینکه در ابتدای بیت یادشده و ابیات پیش از آن واژه «گفت» به ضرورت وزن شعر به کار رفته در ترجمه خود با توجه به اینکه کلام موزون نبوده، سخنان گوینده را سلسله‌وار و بدون تکرار فعل «گفت» بیان کرده است:

گفت بر خوان خدا نان می‌خورم پس همه فرمان شیطان می‌برم
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۱۳)

- ترجمه عربی: «إِنِّي أَطْعَمُ الْخَبْزَ عَلَى خَوَانِ الْحَقِّ، ثُمَّ أَنْفَذَ جَمِيعَ أَوْامِرِ الشَّيْطَانِ» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۷۲)

یا حذف صفت «سوزنده» در ترجمه ترکیب وصفی «آتش سوزنده»:

چون شود این آتش سوزنده تیز شیرمردی گر ازو گیری گریز
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۱۴)

- ترجمه عربی: «و عندما يزداد لهيب هذه النار، فمهما كان الرجل شجاعاً، فهو يولى منها الفرار» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۷۳).

مترجم با تکیه بر این امر که صفت سوزندگی لازمه آتش است از واژه «لهیب» نیز در ترجمه خود استفاده کرده و از آوردن معادل «سوزنده» در ترجمه خودداری کرده است. همچنین مترجم از یک برابر نهاده در ترجمه واژگان «آرزو و آز» استفاده کرده است:

حب دنیا ذوق ایمانت ببرد آرزو و آز تو جانست ببرد
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۱۴)

- ترجمه عربی: «لقد سلب حب للدنيا ذوق إيمانك، كما سلب الطمع في هذا و ذاك روحك» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۷۳).

در ترجمه یادشده دو واژه «آرزو» و «آز» مترادف با یکدیگر قلمداد شده و مترجم به آوردن یک معادل برای آن‌ها بسنده کرده است.

۳-۱-۴. عام و خاص

هرگاه مترجم اسم عام را به صورت خاص ترجمه کند یا برعکس برای اسم خاص معادلی از میان اسم‌های عام برگزیند، فرآیند عام و خاص صورت پذیرفته است. در موارد معدود و انگشت‌شماری ذکر عام به جای خاص و برعکس در ترجمه عربی منطق الطیر به چشم می‌خورد. ذکر «الوردة» به عنوان معادل «گل» از نمونه‌های ذکر خاص در برابر عام است:

در سرم از عشق گل سودا بس است زانک مطلوبم گل رعنا بس است
(عطار، ۱۳۸۵: ۴۳)

- ترجمه عربی: «و کفانی مایمکن برآسی من عشق الوردة، و کفانی أن الوردة الجميلة معشوقی» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۸۸).

آوردن «ألحان» در برابر «موسیقار» که نوعی ساز است که از نی‌های بزرگ و کوچک ساخته می‌شده (ناظم الأطباء، ذیل واژه)، نمونه دیگری از ذکر عام به جای خاص است:

خه خه ای موسیچه موسی صفت خیز موسیقارزن در معرفت
(عطار، ۱۳۸۵: ۳۵)

- ترجمه عربی: «مرحبا بک ایها النهس یا شیبها بموسی فی الصفة، انهض واشدُ بالْحانک فی عالم المعرفة» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۸۰).

به نظر می‌رسد مترجم با عنایت به اینکه «موسیقار» لفظی رایج و پر کاربرد نبوده و برای مخاطب، بیگانه جلوه می‌کرده است و با آوردن آن در ترجمه ناگزیر به ارائه توضیح و بسط کلام بوده، لفظ عام را به جای خاص برگزیده و قبض را بر تعریف و توضیح ترجیح داده است.

۳-۱-۵. تعریف و توضیح

منظور از تعریف، اشاره به معنی واژه به صورت عبارت اسمی یا شبه جمله صفتی است؛ مانند آنچه در بعضی واژه‌نامه‌ها مشاهده می‌شود و توضیح نیز عبارت است از افزودن اطلاعاتی که در پی اختلافات فرهنگی بین زبان اصلی و مقصد ضروری می‌شود (Garces, 1994: 80-81)؛ به این معنی که مترجم وقتی به واژه‌ای برمی‌خورد که خاص فرهنگ زبان مبدأ است در انتقال آن به زبان مقصد باید معنی آن را بیان کند و توضیحی ارائه دهد تا خواننده متن ترجمه شده در درک معنی دقیق آن دچار مشکل نشود. فرآیند توضیح ویژه واژگانی است که اختصاص به فرهنگ زبان مبدأ دارند و مترجم در ترجمه آن‌ها برای اینکه مخاطب معنای آن‌ها را به درستی دریابد، ناچار به ارائه توضیح است.

هر چند منطق الطیر منظومه‌ای عرفانی است، اما مترجم در برابر گزینی واژه‌ها گزینشی به توضیح نداشته و در موارد اندک و انگشت‌شماری فرآیند تعریف در ترجمه نمود پیدا کرده است؛ مانند:

پیشوایانی که در عشق آمدند پیش او از خویش بی‌خویش آمدند
(عطار، ۱۳۸۵: ۶۷)

- ترجمه عربی: «و من سبقوه من أئمة، مثلوا بین یدیہ اعترافاً بسبقه» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۱۹).

در ترجمه یاد شده مترجم از عبارت اسمی «من سبقوه من أئمة» به عنوان معادل «پیشوایان» استفاده کرده است. هر چند مترجم می‌توانسته از معادل‌های پیشوا استفاده کند، اما از آنجا که کوشیده است تا حد امکان ترجمه‌ای آهنگین و مسجع ارائه دهد از عبارت اسمی استفاده کرده و با قرار دادن کلمات «ائمه»، «یدیہ» و «سبقه» در پایان هر پاره عبارت، ترجمه خود را آهنگین کرده است.

۳-۱-۶. معادل فرهنگی یا کارکردی

واژگان و اصطلاحات فرهنگی در زبان مبدأ دربر دارنده معنای ویژه‌ای هستند که معادلی مناسب فرهنگ مقصد باید برای آن‌ها انتخاب شود (Newmark, 1988: 52). بر این

اساس، منظور از معادل فرهنگی در نظریه گارسس «پیدا کردن واژه‌ای در زبان مقصد است که جایگزین واژه‌ای با بار فرهنگی یا کارکرد مشابه در زبان مبدأ می‌شود» (Garces, 1994: 87). بیان واژه «عابد» به عنوان برابر نهاده «صاحب چله» نمونه‌ای از معادل فرهنگی در ترجمه مورد بررسی است:

غافل شد پیش آن صاحب چله کرد از ابلیس بسیاری گله

(عطار، ۱۳۸۵: ۱۱۳)

- ترجمه عربی: «ذهب غافل صوب عابد فی صومعه، و اشتکی کثیراً من ابلیس» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۷۱).

همچنین است انتخاب واژه «الفانیة» به عنوان معادل «لا شی». در بیت زیر «لا شی» تعبیری است که عطار برای سالکی به کار برده که به مرتبه فنا و نیستی رسیده و هیچ وجودی برای خود قائل نیست و وجود او در وجود حضرت حق فانی شده است:

حق تعالی کرده لا شی نام او تو به جان آویخته در دام او

(عطار، ۱۳۸۵: ۱۱۴)

- ترجمه عربی: «و قد قال الحق تعالی: إن إسمها الفانیة، إلا أنك تردیت شباکها» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۷۳).

۳-۱-۷. بسط نحوی

هرگاه برحسب ضرورت مترجم یک یا چند واژه را به ترجمه بیفزاید، بسط نحوی صورت گرفته است (ر. ک: مختاری اردکانی، ۱۳۸۶: ۳۸). بسط نحوی به منظور مفهوم‌تر شدن عبارت برای خواننده است. بسط نحوی بیش از سایر زیرمجموعه‌های سطح معنایی - واژگانی در ترجمه عربی منطق الطیر نمود داشته و از بسامد بیشتری برخوردار است. نمونه‌ای از بسط نحوی را در ترجمه بیت زیر و توصیف وادی معرفت می‌توان مشاهده کرد:

بعد از آن بنمایدت پیش نظر معرفت را وادیی بی پا و سر
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۹۴)

- ترجمه عربی: «بعد ذلک یتضح أمام نظرك وادی المعرفة، وهو وادٍ لابتدایة له و لا نهاییة»
(جمعه، ۲۰۰۲: ۳۷۵).

در بیت یاد شده از آشکار شدن وادی گسترده معرفت در برابر سالک سخن رفته است. مترجم بیت را در قالب دو جمله ترجمه کرده است؛ نخست با آوردن «بعد ذلک یتضح أمام نظرك وادی المعرفة» از ورود سالک به مرحله بعد خبر داده، سپس با آوردن «و هو وادٍ لابتدایة له و لا نهاییة» و با بهره گیری از یک جمله اسمیه که دربر دارنده دو جمله وصفیه نیز هست به توصیف این وادی و معرفی آن پرداخته است. این در حالی است که در متن مبدأ، معنا در قالب یک جمله و با استفاده از یک صفت، «بی پا و سر» بیان شده است.

بسط نحوی در متن ترجمه باید صورت گرفته باشد، اما توضیحی که محمد بدیع جمعه درباره معنای «کنج نامه» و معرفی عمرو بن عثمان مکی در پاورقی می دهد را نیز می توان مصداقی برای بسط نحوی و برون رفت از ابهام در ترجمه قلمداد کرد:

عمرو بوعثمان مکی در حرم آورید این گنج نامه در قلم
گفت چون حق می دمید این جان پاک در تن آدم که آبی بود و خاک
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۸۱)

- ترجمه عربی: «قال عمرو بن عثمان المکی الذی دون کتابه «کنج نامه» فی الحرم: عندما نفخ الله الروح الطاهرة فی جسد آدم المکون من ماء و تراب» (جمعه، ۲۰۰۲: ۳۶۰).

مترجم توضیح می دهد که عمرو بن عثمان کیست و منظور از «گنج نامه» چیست: «عمرو بن عثمان المکی: کنیته أبو عبدالله، و کان أستاذ الحسین بن منصور، إتصل بالجنید و صحب الخراز، و کان من أقرانها، کان عالماً فی علوم الحقائق، صله من الیمن، و أقام

فترة في مكة ثم رحل الى بغداد حيث توفي فيها عام ۲۶۹ هـ أو ۲۹۷ هـ؛ كنج نامه: آی کتاب الكنز» (همان).

از دیگر مصادیق بسط نحوی در ترجمه مورد بررسی می‌توان به ترجمه بیت زیر اشاره کرد:

گرچه در دل عالمی غم داشتم شستم از دل کاب همدم داشتم
(عطار، ۱۳۸۵: ۴۸)

- ترجمه عربی: «و إن اغتم قلبی فی هذا العالم، فسرعان ما اغتسل من هموم القلب، حیث الماء متوفر لدی علی الدوام» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۹۵).

۲-۳. سطح نحوی - صرفی

ترجمه تحت‌اللفظی، تغییر نحو یا ساختار جمله، تغییر دیدگاه و دگربینی، جبران، توضیح و بسط معنا، تغییر در نوع جمله، تلویح، تقلیل و حذف از زیرمجموعه‌های این سطح به شمار می‌آیند. برخی از موارد یادشده در ترجمه عربی منطق‌الطیر نمود یافته که در ادامه به آن‌ها اشاره خواهد شد.

۱-۲-۳. تغییر نحو یا ساختار جمله

در فرآیند ترجمه علاوه بر برگردان عناصر معنایی و واژگان، ترجمه ساختار نحوی واحد ترجمه از زبان مبدأ به مقصد نیز باید انجام شود. در واقع برگردان قالب و ساختار جمله از زبان مبدأ به مقصد شرط اساسی ترجمه است و این امر جز با تجزیه و تحلیل گرامری واحد ترجمه میسر نمی‌شود (طهماسبی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۴۹).

گاهی مترجم ناگزیر است که اجزای کلام را تغییر دهد که نظریه پردازان ترجمه از آن با عنوان «تغییر نحو» یاد کرده‌اند (Newmark, 1988: 85). تغییر در ساختار جمله نباید جابه‌جایی تأکید جمله را در پی داشته باشد. تبدیل جمله فعلیه به اسمیه و برعکس، جمله خبری و امری به استفهامی، جمله معلوم به مجهول و جمله مرکب به ساده برخی از موارد تغییر نحو در ترجمه عربی منطق‌الطیر است.

بر سپهر حسن در برج جمال آفتابی بود اما بی‌زوال
(عطار، ۱۳۸۵: ۶۸)

- ترجمه عربی: «أشرقت كالشمس في فلک الحسن، و استقرت في برج الجمال المنزه عن النقصان» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۱۹).

در بیت یاد شده مفهوم مورد نظر در قالب یک جمله اسمیه بیان شده که مترجم آن را به صورت دو جمله فعلیه ترجمه کرده است. در حالی که مترجم می‌توانست با انتخاب ساختاری نزدیک به ساختار متن مبدأ، بیت را به صورت «كانت الفتاة في سماء الحسن، شمس راسية في برج الجمال إلا أنها لاتزول» ترجمه کند. همچنین در بیت زیر «أفلا تخجل من هذا المسلك؟» برابر نهاده‌ای است که مترجم در ترجمه «شرم‌دار» از آن بهره گرفته و وجه امری را به استفهامی تغییر داده است:

در گذر از گل که گل هر نوبهار بر تو می‌خندد نه در تو، شرم‌دار
(عطار، ۱۳۸۵: ۴۳)

- ترجمه عربی: «فتخل عن الورد، لأنها في كل ربيع تسخر منك، أفلا تخجل من هذا المسلك؟» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۸۹).

گاهی مترجم استفهام انکاری را جایگزین جملات خبری منفی کرده و به این طریق مفهوم سلبی را در ترجمه خود بیان کرده است:

گفت تا پیش تو است این نفس سگ از برت ابلیس نگریزد به تگ
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۱۳)

- ترجمه عربی: «قال (الهدهد): مادامت هذه النفس الشبيهة بالكلب أمامك، فهل يفر إبليس مسرعاً من صدرك؟» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۷۲).

هرچند بار معنایی منفی جمله از طریق استفهام انکاری منتقل شده است، اما ساختار جمله در زبان مبدأ نادیده گرفته شده و یک جمله انشایی جایگزین جمله خبری منفی

شده است. این در حالی است که مترجم بدون دخل و تصرف در ساختار عبارت و جمله نیز می‌توانست مفهوم بیت را منتقل سازد.

۳-۲-۲. تغییر دیدگاه یا دگربینی

تغییر دیدگاه زمانی صورت می‌پذیرد که مفهومی در زبان مبدأ به گونه‌ای دیگر در زبان مقصد بیان شود (فرهادی، ۱۳۹۲: ۹۳). بیان وسیله به جای نتیجه، بیان معلول به جای علت و برعکس، بیان از طریق یک حس به جای حس دیگر، بیان با ترتیب دیگر، بیان معلوم به جای مجهول، بیان عبارت منفی به عبارت مثبت و برعکس، تبدیل جزء به کل و برعکس، حال به محل، ظرف به مظهر، خصوص به عموم و برعکس، مسبب به سبب، لازم به ملزوم و ... برخی از مواردی است که تغییر دیدگاه یا دگربینی در امر ترجمه را در پی دارند. نیومارک (۱۹۸۸) این امر را حاصل اختلاف طرز تلقی و طرز تفکر می‌داند.

زاری اندر نی ز گفتار من است زیر چنگ از ناله زار من است
(عطار، ۱۳۸۵: ۴۲)

- ترجمه عربی: «نوح النای بعض حدیثی، و رنین القیثارة الخفیض آهاتی» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۸۸).

در بیت فارسی حرف اضافه «از» بیانگر علت و سبب است و عطار نوای بلبل را علت پیدایش ناله نی و نغمه زیر چنگ دانسته که در ترجمه عربی بیت، علت نمودی پیدا نکرده است. استفاده از بیان مجهول به جای معلوم و برعکس گونه دیگری از تغییر دیدگاه در ترجمه مورد بررسی است. مترجم در ترجمه مصراع دوم بیت زیر ساختار مجهول را به معلوم بدل ساخته است:

می‌باید رفت سوی روم زود تا شود تدبیر این معلوم زود
(عطار، ۱۳۸۵: ۶۸)

- ترجمه عربی: «إذ يجب الإسراع إلى بلاد الروم، لندرك تفسير هذا المقام» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۱۹).

نمونه دیگری از نادیده گرفتن بیان علت در ترجمه عربی را می‌توان در بیت زیر مشاهده کرد:

صاحب سر سلیمان آمدی از تفاخر تاجور زان آمدی
(عطار، ۱۳۸۵: ۳۵)

- ترجمه عربی: «فصرت صاحب أسرار سلیمان / و صرت فی تفاخرک من أصحاب التیجان» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۸۰).

مصراع دوم بیت یادشده دارای حسن تعلیل است و از صاحب اسرار سلیمان بودن به عنوان علت تاج‌دار بودن هدهد یاد شده که در ترجمه عربی بیت، بیان علت دیده نمی‌شود.

۳-۲-۳. جبران

چنانچه مترجم به هر دلیلی نتواند ترجمه دقیقی از متن اصلی ارائه دهد با استفاده از راهکارهایی، دست به جبران آن می‌زند (بخشی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۲۲). بهره‌گیری از ترجمه آزاد به جای ترجمه لفظ به لفظ، پر کردن خلأ واژگانی با ساخت نحوی و جایگزینی ساختار بیانی مشابه برخی از شیوه‌های جبران در ترجمه است. نمونه‌هایی از جبران را در ترجمه عربی منطق الطیر می‌توان مشاهده کرد. در بیت زیر مترجم برای برگرداندن مصراع دوم متوسل به فرآیند جبران شده است. «ألد بالصمت غیرمبیح سری لأحد» ترجمه آزادی است که مترجم در برابر عبارت کنایی «تن زدن» به کار برده است:

چون نبینم محرمی سالی دراز تن زنم با کس نگویم هیچ راز
(عطار، ۱۳۸۵: ۴۲)

- ترجمه عربی: «و إن أعدم رؤیة الخلیل عاماً طویلاً، ألد بالصمت غیرمبیح سری لأحد» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۸۸).

همچنین گاهی مترجم از تعابیری نزدیک به متن مبدأ برای انتقال معنا استفاده کرده است؛ مانند آنچه در ترجمه بیت زیر آورده است. هر چند معادل‌های انتخاب شده با

کلمات متن مبدأ تطابق لفظی و معنایی دقیقی ندارند، اما مفهوم بیت به درستی به مخاطب منتقل شده است. «لایمکن أن أسعد فی الدنيا بعیدا عن الماء» ساختار بیانی دیگرگونی است که مترجم برای انتقال معنای نیافتن و نبودن سود در جهان بدون آب از آن بهره جسته است:

من نیابم در جهان بی آب سود زانک زاد و بود من در آن بود
(عطار، ۱۳۸۵: ۴۸)

- ترجمه عربی: «لایمکن أن أسعد فی للدنيا بعیدا عن الماء، حیث أن مولدی و وجودی متعلقان بالماء» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۹۵)

در برخی از موارد مترجم کاملاً بیانی متفاوت را برای انتقال معنا انتخاب کرده است؛ مانند آنچه در ترجمه گفته شیطان هنگام سرباز زدن و امتناع کردن از سجده در برابر آدم آمده است. مترجم به جای ترجمه کردن مصراع دوم بیت، دریافت خود از داستان را جایگزین کرده است تا مخاطب را متوجه سیر داستان و مفهوم اصلی سازد:

گر بیندازند سر از تن مرا نیست غم چون هست این گردن مرا
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۸۱)

- ترجمه عربی: «فإن یقطعوا رأسی عن جسدی، یکن ذلک أهون علی من السجود» (جمعه، ۲۰۰۲: ۳۶۰).

۳-۲-۴. تلویح، تقلیل و حذف

تلویح، تقلیل و حذف هنگامی است که عناصر بیان شده با صراحت در متن اصلی در ترجمه و زبان مقصد به تلویح بیان شود یا کاهش داده شود یا کاملاً حذف شود (Garces, 1994: 149). در تلویح، بیان اشاره گونه و غیرصریح جای صراحت بیان را می گیرد. در تقلیل عبارت به صورت فشرده و موجز ترجمه می شود و در حذف برخی از کلمات یا بخشی از عبارت کاملاً در ترجمه نادیده انگاشته شده و از ترجمه آن خودداری می شود.

قابل ذکر است مترجم برای حذف باید دلایل متقن و توجیه منطقی داشته باشد (Newmark, 1988: 169).

محمد بدیع جمعه در ترجمه خود مواردی را حذف کرده است. این حذفیات گاهی شامل ترجمه یک بیت کامل است؛ مانند بیت زیر که برگردانی برای آن ذکر نشده است. البته برای خواننده مشخص نیست که مترجم به چه دلیل از ارائه ترجمه‌ای برای بیت زیر خودداری کرده است:

چون من آزادم ز خلقان، لاجرم
خلق آزادند از من نیز هم
(عطار، ۱۳۸۵: ۳۹)

گاهی مترجم از ترجمه قیدها چشم‌پوشی کرده است؛ مانند «دائم» و «به زور» که در ترجمه ابیات زیر معادلی برای آن‌ها ذکر نشده است:

زاهد مرغان منم با رای پاک
دائم هم جامه و هم جای پاک
(همان: ۴۸)

- ترجمه عربی: «أننى زاهدة الطير و صاحبة الرأى الطاهر، كما أن لباسى طاهر، وكذا مكانى طاهر» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۹۵).

من چو با او برنمی‌آیم به زور
در دلم از غبن آن افتاد شور
(عطار، ۱۳۸۵: ۴۸)

- ترجمه عربی: «و لأننى لأستطيع مغالبته، فقد ثار الاضطراب فى قلبى من غبنه» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۷۲).

گاهی نیز عبارات وصفی یا ضمائر را ترجمه نکرده است؛ مانند «که در عشق آمدند» در بیت زیر که عبارتی وصفی است برای «پیشوایان»؛ مترجم با گرایش به ایجاز در کلام، عبارت وصفی را حذف کرده است. مخاطب با اتکا به آنچه پیش از آن بیان شده، متوجه خواهد شد که منظور از «من سبقوه من أئمة» سالکانی است که به وادی عشق وارد شده‌اند.

هر چند با حذف عبارت وصفی از صراحت بیان کاسته شده، اما در انتقال معنا خللی به وجود نیامده است:

پیشوایانی که در عشق آمدند
پیش او از خویش بی خویش آمدند
(عطار، ۱۳۸۵: ۶۷)

- ترجمه عربی: «و من سبقوه من أئمة، مثلوا بین یدیه اعترافاً بسبقه» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۱۹).

۳-۳. سطح گفتمانی کارکردی

در این سطح مواردی چون تعدیل اصطلاحات محاوره‌ای، حذف منظور متن اصلی، حذف حواشی، تغییر لحن، تغییر ساختار درونی متن مبدأ بررسی می‌شود. از میان موارد یاد شده تنها حذف منظور متن اصلی و تغییر لحن در ترجمه عربی منطق الطیر مصداق دارد که در ادامه تبیین خواه دشد.

۳-۳-۱. حذف منظور متن اصلی

در فرآیند ترجمه، متن اصلی همواره دستخوش تغییر قرار می‌گیرد که گاهی این تغییرات به گونه‌ای است که مقصود متن اصلی دگرگون می‌شود و تغییر می‌یابد (مختاری اردکانی، ۱۳۸۶: ۳۹). در فرآیند تلویح، تقلیل و حذف، مقصود متن اصلی دستخوش تغییر قرار نمی‌گیرد و فقط از صراحت بیان کاسته می‌شود، اما در مؤلفه حذف منظور متن اصلی، معنا دگرگون می‌شود. در ترجمه عربی منطق الطیر در موارد معدودی منظور متن اصلی در ترجمه نمایان نشده است؛ مانند:

یکدگر را شاید ار یاری کنیم
پادشاهی را طلب کاری کنیم
(عطار، ۱۳۸۵: ۳۸)

- ترجمه عربی: «ربما لو یساعد بعضنا البعض، لتمکنا من السعی فی طلب ملک لنا» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۸۴).

در بیت یادشده «شاید» به معنای شایسته و سزاوار بودن است که مترجم آن را نادیده انگاشته و مصراع نخست را به صورت شرطی ترجمه کرده است و همین امر سبب شده تا معنای متن دچار تغییر شود.

پادشاه خویش را دانسته‌ام چون روم تنها چو نتوانسته‌ام
(عطار، ۱۳۸۵: ۳۹)

- ترجمه عربی: «فعرفت ملکنا، ولکنی لأستطیع السیر إلیه وحدی» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۸۵).

همان‌طور که مشاهده می‌شود در بیت یادشده ضمیر شخصی «خویش» در مصراع نخست تغییر داده شده و در مصراع دوم امری که تجربه شده و توفیقی در آن حاصل نشده در ترجمه منعکس نشده و منظور متن اصلی در ترجمه کاملاً دگرگون شده است.

۳-۲-۳. تغییر لحن

«حفظ لحن یکی از ارکان تأثیر ارتباطی است و باید از طریق زمان، وجه، بنا، واژگان و نحو آن را حفظ کرد» (فرهادی، ۱۳۹۲: ۱۱۲). تغییر لحن در ترجمه مورد بررسی با تغییر خطاب از سوم شخص به دوم شخص صورت پذیرفته است؛ مانند:

جرعه‌ای ز آن باده چون نوشش شود هر دو عالم کل فراموشش شود
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۸۱)

- ترجمه عربی: «و عندما تبتیسر لک شربة من خمره، یتم لک نسیان کلا العالمین» (جمعه، ۲۰۰۲: ۳۵۹).

در بیت یادشده سالکی توصیف شده است که با نوشیدن باده معرفت، دو عالم را به وادی فراموشی می‌سپارد، اما مترجم در ترجمه بیت، خواننده را مورد خطاب قرار داده است. همچنین است در بیت زیر:

چون درش بگشاد، چه کفر و چه دین زانکه نبود زان سوی در آن و این
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۸۱)

- ترجمه عربی: «و حینما یفتح لک الباب، یتساوی الکفر و الدین، حیث لن یتقی هذا و لا ذاک» (جمعه، ۲۰۰۲: ۳۵۹).

۳-۴. سطح سبکی - منظورشناختی

حفظ ساختارهای متن مبدأ، اشتباه مترجم، بیان نامناسب اصطلاحات در متن مقصد، حفظ اعلام، بسط خلأقه، پرگویی در برابر ساده‌گویی و تغییر در کارکرد صنایع بلاغی به خصوص استعاره در این سطح مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۳-۴-۱. اشتباه مترجم

بدفهمی یا کم‌دانی مترجم در زبان مبدأ و زبان مقصد اشتباه وی را در پی خواهد داشت. این اشتباهات می‌تواند در حوزه وسیعی اعم از معادل‌یابی نادرست، تشخیص نادرست نقش واژگان قابل تعریف باشد (متقی‌زاده و نقی‌زاده، ۱۳۹۶: ۱۸۷). در ترجمه عربی منطق‌الطیر موارد متعددی از خطای مترجم به چشم می‌خورد که این امر به نوع متن مبدأ برمی‌گردد. همان‌طور که پیش از این بیان شد منطق‌الطیر منظومه‌ای عرفانی است و بیشتر اشتباهات مترجم در دریافت مفاهیم عرفانی بوده است؛ مانند ترجمه بیت زیر در توصیف وادی معرفت:

لاجرم بس ره که پیش آمد پدید هر یکی بر حد خویش آمد پدید

(عطار، ۱۳۸۵: ۱۹۴)

- ترجمه عربی: «فلاجرم أن وضح الطريق لكل سالک قدر طاقته» (جمعه، ۲۰۰۲: ۳۷۵).

همان‌طور که مشاهده می‌شود مترجم مفهوم متن مبدأ را در نیافته است. در بیت فارسی بیان می‌شود که راه‌های بسیاری در برابر سالک آشکار می‌شود و هر سالکی متناسب با قابلیت‌های روحی خود در آن راه ظاهر می‌شود؛ در حالی که مترجم در دریافت معنا دچار اشتباه شده و در ترجمه خود بیان می‌کند که در برابر هر سالک راهی به اندازه توانش ظاهر می‌شود. در صورتی که در متن مبدأ بیان می‌شود راه برای همه یکسان است و هر سالک براساس توانایی‌هایش در این راه متفاوت با دیگران ظاهر می‌شود. نمونه‌ای دیگر از بدفهمی

مترجم را در دریافت معنای «گفتی» در بیت زیر می‌توان مشاهده کرد. واژه یادشده به معنای گویی و انگار است که مترجم به اشتباه آن را به معنای گفتن و بیان کردن پنداشته و فعل «قال» را به عنوان معادل آن ذکر کرده و ادامه جمله را نقل قول مستقیم قلمداد کرده است:

میوه او خوش همی خورد آن غلام گفتی خوشتر نخورد او زان طعام
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۳۵)

- ترجمه عربی: «فكان الغلام يأكل فأكهته بنهم، و قال: لم آكل ما هو أفضل لها و أطعم»
(جمعه، ۲۰۰۲: ۲۹۹).

همچنین مترجم «سر نهادن» را در بیت زیر به معنای حرکت کردن با سر فرض کرده است و همین امر سبب شده تا در ترجمه مصراع دوم بیت زیر مرتکب خطا شود:

هر که جان بر لعل آن دلبر نهاد پای در ره نانهاده سر نهاد
(عطار، ۱۳۸۵: ۶۸)

- ترجمه عربی: «و من وقفت روحه علی شفة تلك المعشوقه، سار علی رأسه فی الطريق لا علی قدمیه» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۲۰).

از دیگر نمونه‌های اشتباه مترجم، ترجمه بیتی است که بطور آن علت یکجانشینی خود را بیان کرده است:

گرچه در دل عالمی غم داشتم شستم از دل کاب هم دم داشتم
(عطار، ۱۳۸۵: ۴۸)

- ترجمه عربی: «و إن اغتم قلبی فی هذا العالم، فسرعان ما أغتسل من هموم القلب، حیث الماء متوفر لدی علی الدوام» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۹۵).

در بیت یادشده «عالمی غم» دلالت بر بسیاری غم و اندوه می‌کند که مترجم به اشتباه «عالم» را به معنای دنیا و جهان فرض کرده است.

۳-۴-۲. بسط خلاقه

هرگاه مترجم به اندوخته‌های ذهنی در معانی واژه‌ها بسنده نکند و برای مفهوم‌تر شدن ترجمه براساس ذوق و سلیقه و برداشت شخصی، عباراتی را به متن بیفزاید که در متن اصلی وجود ندارد، ترجمه‌ای خلاق را پدید می‌آورد (بخشی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۳۰). مترجم تا زمانی مجاز به استفاده از بسط خلاقه است که ابهام متن اصلی زوده شود و بر شفافیت آن افزوده شود؛ مشروط بر اینکه معنا دچار دگرگونی نشود. در ترجمه مورد بررسی به ندرت بسط خلاقه صورت گرفته است؛ نمونه‌ای از آن را در ترجمه بیت زیر می‌توان مشاهده کرد:

دیوت از ره برد و لاحولیت نیست از مسلمانی به جز قولیت نیست
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۱۴)

- ترجمه عربی: «قال مالک بن دینار: أیها البر الکریم، لقد صاد الشیطان الکتیرین مثلک، کما انتزعک الشیطان من الطریق، فعدمت الحول، و لم یبق لک من الاسلام غیر القول» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۷۲).

همان‌طور که مشاهده می‌شود در ترجمه یادشده مترجم به معادل‌یابی و برگرداندن الفاظ بسنده نکرده و با افزودن عباراتی همچون «قال مالک بن دینار: أیها البر الکریم» و «کما انتزعک الشیطان من الطریق» که در متن مبدأ وجود ندارد، اقدام به گویاتر شدن و گسترش سخن کرده است.

۳-۴-۳. تغییر در کارکرد صنایع بلاغی

یکی از شاخصه‌های شعر صنایع بلاغی ایست که در آن به کار می‌رود و باعث زیبایی و تأثیرگذاری دوچندان سخن می‌شود. بازنمایی صنایع بلاغی با همان کیفیت و تأثیرگذاری یکی از دشواری‌های ترجمه شعر به شمار می‌آید. در ترجمه عربی منطق الطیر بسیاری از صنایع بلاغی در ترجمه نمود پیدا نکرده یا مترجم در برگردان آن‌ها مرتکب خطا و اشتباه شده است. در موارد متعددی اضافه‌های تشبیهی و استعاری در ترجمه منتقل نشده و مترجم فقط به انتقال معنا بسنده کرده است؛ مانند:

گر نبودی نقد چندینی غمم زین سفر بودی دلی بس خرمم
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۳۳)

- ترجمه عربی: «فإن لم تكن هذه الهموم قدری، لكان القلب غاية فی السرور بهذا السفر»
(جمعه، ۲۰۰۲: ۲۹۷).

در بیت یادشده «نقد غم» اضافه‌ای تشبیهی است که در ترجمه نمود پیدا نکرده است. همچنین است تعبیر «باز جان و تن» در بیت زیر که مترجم مفهوم بیت را در ترجمه بیان کرده و زیبایی کلام منظوم را منتقل نساخته است:

باز جان و تن ز نقصان و کمال هست دائم در ترقی و زوال
(عطار، ۱۳۸۵: ۱۹۴)

- ترجمه عربی: «و فيه تداوم الروح و الجسد الترقی و الزوال، و ذلك عن طریق النقصان و الكمال» (جمعه، ۲۰۰۲: ۳۷۵).

همچنین مترجم در بسیاری از موارد استعاره‌ها را معادل‌یابی نکرده و یا آن‌ها را دریافته و به ترجمه واژگانی بسنده کرده است. در بیت زیر «لعل» استعاره از لب است که مترجم «شفة» را به عنوان معادل آن برگزیده، در نتیجه کارکرد هنری سخن در ترجمه منعکس نشده است:

هر که جان بر لعل آن دلبر نهاد پای در ره نانهاده سر نهاد
(عطار، ۱۳۸۵: ۶۸)

- ترجمه عربی: «و من وقفت روحه علی شفة تلك المعشوقة، سار علی رأسه فی الطريق لا علی قدمیه» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۲۰).

در نیافتن صنایع بلاغی توسط مترجم سبب بروز اشتباهاتی در ترجمه شده است. در بیت زیر مترجم اضافه تشبیهی مقلوب را در تعبیر «یوسف توفیق» دریافته و این ترکیب اضافی را ترکیبی وصفی قلمداد کرده و همین امر سبب خطای وی در ترجمه شده است:

یوسف توفیق در چاه اوفتاد عقبه ای دشوار در راه اوفتاد
(عطار، ۱۳۸۵: ۶۸)

- ترجمه عربی: «سقط یوسف الموفق فی البئر، و اعترضت عقبه کثود طریقہ» (جمعه، ۲۰۰۲: ۲۱۹).

همچنین مترجم در موارد متعددی نتوانسته است معادل‌یابی مناسبی برای تعبیر کنایی داشته باشد. «دست شستن» کنایه از ترک کردن و کنار گذاشتن و «آب بردن» کنایه از از بین رفتن آبرو و اعتبار، دو تعبیر کنایی است که مترجم در ترجمه ابیات زیر به جای معادل‌یابی کنایی در زبان عربی به ترجمه لفظی آن‌ها پرداخته است:

زنده از آبست دائم هرچه هست این چنین از آب نتوان شست دست
در میان آب، خوش، خوابت ببرد قطره آب آمد و آبت ببرد
(عطار، ۱۳۸۵: ۴۸)

- ترجمه عربی: «فمن يعيش معتمداً علی الماء، لایستطیع أن ینفض یده من الماء؛ کم یطیب لک النوم علی الماء، ولكن ستأتی قطرة ماء و تسلبک ماء حیاتک» (جمعه، ۲۰۰۲: ۱۹۵)

انواع جناس به خصوص جناس تام، حسن تعلیل، صنعت التفات و ایهام از دیگر صنایع بلاغی‌ای هستند که در ترجمه مورد بررسی نمود پیدا نکرده‌اند که به دلیل تنگی مجال امکان پرداختن به آن‌ها نیست.

بحث و نتیجه‌گیری

منطق‌الطیر یکی از منظومه‌های برجسته عرفانی در تاریخ شعر و ادب فارسی است که به زبان‌های گوناگونی ترجمه شده است. در این جستار ترجمه عربی منطق‌الطیر از محمد بدیع جمعه با تکیه بر الگوی گارسس مورد نقد و ارزیابی قرار گرفت. مهم‌ترین نتایج این ارزیابی به شرح زیر است:

۱- ترجمه مورد بررسی به زبان مبدأ پای‌بند است و از میان سطوح چهارگانه الگوی گارسس با سطح معنایی - لغوی انطباق بیشتری نسبت به سه سطح دیگر دارد.

۲- همانندسازی، بسط واژگانی، قبض واژگانی، عام و خاص، تعریف و توضیح، معادل فرهنگی و بسط نحوی از زیرمجموعه‌های این سطح هستند که در این ترجمه نمود داشته‌اند. در این سطح مترجم بجز در یک مورد (قبض واژگانی) از تکنیک‌های مثبت استفاده کرده است. از میان زیرمجموعه‌های یادشده بسط واژگانی و قبض واژگانی بسامد بیشتری در این ترجمه داشته‌اند.

۳- در مؤلفه معادل فرهنگی یا کارکردی مترجم قدرتمند ظاهر شده و عملکرد مطلوبی داشته است. با توجه به عرفانی بودن متن مبدأ، این امر از نقاط قوت وی در امر ترجمه به‌شمار می‌آید.

۴- بهره‌گیری از بسط واژگانی برای زدودن ابهام سبب مقبولیت بیشتر ترجمه شده است و گرایش اندک مترجم به مؤلفه‌هایی همچون عام و خاص، تعریف و توضیح و همانندسازی مانع فاصله گرفتن ترجمه از متن مبدأ شده است.

۵- در سطح صرفی- نحوی گرایش مترجم بیشتر به استفاده از تکنیک‌های مثبت بوده است تا منفی. از میان مؤلفه‌های این سطح، تغییر نحو یا ساختار بیش از سایر مؤلفه‌ها در ترجمه مورد بررسی نمود داشته است و تبدیل جمله فعلیه به اسمیه و برعکس، جمله خبری و امری به استفهامی، جمله معلوم به مجهول، جمله مرکب به ساده برخی از موارد تغییر نحو در این ترجمه است.

۶- مفاهیم عرفانی سبب شده تا مترجم در موارد بسیاری به مؤلفه جبران روی بیاورد و از تعبیری نزدیک به متن مبدأ برای انتقال معنا استفاده کند. عملکرد مترجم در این مؤلفه از نقاط عطف ترجمه مورد بررسی به‌شمار می‌آید.

۷- جابه‌جایی سبب و مسبب از مهم‌ترین مواردی است که ذیل دگربینی در ترجمه مورد بررسی با آن مواجه می‌شویم که در پاره‌ای از موارد انحراف از متن مبدأ را در پی داشته است. استفاده از بیان مجهول به جای معلوم و برعکس گونه دیگری از تغییر دیدگاه در ترجمه مورد بررسی است. در فرآیند حذف، تقلیل و تلویح مترجم به حذف و کاهش قیود، تأکیدها، صفات و ضمائر روی آورده که کاستن آن‌ها به انتقال معنای اصلی متن مبدأ لطمه‌ای وارد نمی‌کند. البته در مواردی به حذف ابیات روی آورده که نمی‌توان برای آن دلیل منطقی‌ای پیدا کرد.

۸- در دو سطح گفتمانی - کارکردی و سبکی - منظورشناختی تمامی زیرمجموعه‌ها در زمره تکنیک‌های منفی به شمار می‌آیند و اشتباه مترجم و تغییر در کارکرد صنایع بلاغی بیشترین بسامد را داشته‌اند. نوع متن مبدأ بر بروز مؤلفه‌های دو سطح یادشده به خصوص سطح سبکی - منظورشناختی تأثیر قابل ملاحظه‌ای داشته است و تغییر در کارکرد صنایع بلاغی و اشتباه مترجم که بیشترین بسامد را در میان مؤلفه‌های سطوح یادشده داشته‌اند، رهاورد انتخاب یک منظومه عرفانی برای ترجمه و از دشواری‌های ترجمه شعر است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Arezu Pooryazdanpanah <http://orcid.org/0000-0001-9493-3108>

منابع

- افضلی، علی و اسداللهی، لیلا. (۱۳۹۸). کاربرد نظریه گارسس در نقد ترجمه ادبی (تعریب صالح الجعفری از رباعیات خیام). *مجله کلیه اللغات*، ۲(۴۰)، ۲۳۷-۲۵۹.
- بیدخونی، محمد و آقا حسینی دهاقانی، حسین. (۱۴۰۰). نقد واژگانی ترجمه شیخ عبدالحق محدث دهلوی از فتوح الغیب (با تکیه بر سطح معنایی - لغوی گارسس). *دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۱۱(۲۴)، ۳۲۹-۳۵۴. [DOI: <https://doi.org/10.22054/rctall.2021.58127.1530>]
- رسولی حجت و قربانزاده، بهروز. (۱۳۹۲). زبان و ادبیات فارسی از نگاه پژوهشگران عرب معاصر. *فصلنامه تاریخ ادبیات*، ۶(۱)، ۱۵۳-۱۶۷.
- رشیدی، ناصر و فرزانه، شهین. (۱۳۸۹). ارزیابی و مقایسه ترجمه‌های فارسی رمان انگلیسی شاهزاده و گدا اثر مارک تواین براساس الگوی گارسس. *فصلنامه زبان پژوهی*، ۲(۳)، ۵۷-۱۰۵. [DOI: <https://doi.org/10.22051/jlr.2014.1058>]
- شرکت مقدم، صدیقه و اکرمی فرد، مریم. (۱۴۰۰). نگاه هرمنوتیکی به ترجمه فرانسوی برخی از واژه‌های عرفانی منطق الطیر عطار با پایه آراء امیرتو اکو. *فصلنامه زبان پژوهی*، ۱۳(۳۹)، ۲۸۳-۳۰۹. [DOI: <https://doi.org/10.22051/jlr.2021.32706.1909>]

طهماسبی، عدنان و جعفری، صدیقه. (۱۳۹۳). جستاری در ترجمه از عربی به فارسی با تکیه بر فرآیند «معادل‌یابی معنوی» (بررسی موردی رمان السگریه). *دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۴(۱۰)، ۹۷-۱۱۸. [DOR: [20.1001.1.22519017.1393.4.10.5.7](https://doi.org/10.1001.1.22519017.1393.4.10.5.7)]

عطار نیشابوری، فریدالدین. (۲۰۰۲). *منطق‌الطیر*. ترجمه محمد بدیع جمعه. بیروت: دار الأندلس. (۱۳۸۵). _____ . *منطق‌الطیر*. به اهتمام سید صادق گوهرین. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

فهادی، پروین. (۱۳۹۲). *بررسی، نقد و ارزیابی ترجمه متون عربی؛ آثار ترجمه شده عسان کنفانی در سه بخش قصص، روایات و مسرحیات*. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.

کشفی، سیده محبوبه و قاسم‌نژاد، زهرا. (۱۴۰۰). مقایسه و ارزیابی ترجمه انصاریان و طاهری از سوره ملک براساس الگوی نقد گارسس. *فصلنامه مطالعات ترجمه قرآن و حدیث*، ۸(۱۵)، ۱۵۶-۱۹۰. [DOR: [20.1001.1.24233757.1400.8.15.3.5](https://doi.org/10.1001.1.24233757.1400.8.15.3.5)]

متقی‌زاده، عیسی و نقی‌زاده، سید علاء. (۱۳۹۶). ارزیابی ترجمه متون ادبی فارسی به عربی براساس مدل کارمن گارسس (پیام رهبر انقلاب به مناسبت موسم حج ۱۳۹۵ برای نمونه). *دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۷(۱۶)، ۱۶۹-۱۹۴.

[DOI: <https://doi.org/10.22054/rctall.2017.7921>]
مختاری اردکانی، محمدعلی. (۱۳۸۶). *استعاره ترجمه (مجموعه مقالات در مورد ترجمه)*. کرمان: انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان.

English References

- Garsec, C. V. (1994). A methodological proposal for the assessment of translated literary works. *Babel*, 40: p. 77-101.
- Newmark, K. (1988). *A textbook of translation*. New York: Prentice-Hall.

Translated References to English

- Afzali, A. & Asadollahi, L. (2018). The application of Garces's theory in the criticism of literary translation (Salih al-Jaafari's translation of Khayyam's quatrains). *Journal of General Languages*, 2(40): p. 237-259. [In Persian]
- Attar Neishaburi, F. (2002). *Altair's logic*. Translated by Badie Juma, M. Beirut: Dar Al-Andalus. [In Persian]
- Attar Neishaburi, F. (2005). *Altair's logic*. By Goharin, S. S. Tehran: Scientific and Cultural Publishing. [In Persian]
- Bidkhoni, M. & Aghahosseini Dehaqani, H. (1400). Lexical Critique of Abdul Haq Dehlvi's Translation of Fotuh Al-Ghayb (Relying on the Semantic-Linguistic Level of Garces' Theory). *Journal of Translation Researches in*

the Arabic Language and Literature. 11(24): p. 329-354. [DOI: <https://doi.org/10.22054/rctall.2021.58127.1530>] [In Persian]

- Farhadi, P. (2012). *Reviewing, criticizing and evaluating the translation of Arabic texts*; The translated works of Ghassan Kanfani in three sections: stories, narrations and plays. Master's thesis, University of Tehran. [In Persian]
- Kashfi, S. M. & Ghasemnejad, Z. (2021). The Comparison and Evaluation of Anshirinn's ddd Thhirī's Trsss latinns of tee KiggmmnĆtttt rr Bssed nn Grrree'' Criticism ee rr .. *Journal of Translation Studies of Quran and Hadith*. 8(15): p. 156-190. [DOR: [20.1001.1.24233757.1400.8.15.3.5](https://doi.org/20.1001.1.24233757.1400.8.15.3.5)] [In Persian]
- Moqaddam, S. & Akrami Fard, M. (2021). A hermeneutic look at the French translation of some mystical words of al-Tayir Attar based on the opinions of Umberto Eco. *Journal of Linguistics*, 13(39): p. 283-309. [In Persian]
- Mottaghizadeh, I. & Naghizadeh, S. Al. (2016). Evaluation of Literary Texts Translation from Persian to Arabic Based on Carmen Garces Model. *Journal of Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 7(16): p. 169-194. [DOI: <https://doi.org/10.22054/rctall.2017.7921>] [In Persian]
- Mokhtari Ardakani, M. A. (2007). *Metaphor of translation* (a collection of articles on translation). Kerman: Shahid Bahoner University of Kerman Publishing. [In Persian]
- Rasouli Hojjat and Gurbanzadeh Behrouz (2012). Persian language and literature from the point of view of contemporary Arab researchers. *Journal of History of Literature*. 6(1), 153-167. [In Persian]
- Rashidi, N. and Farzaneh, Sh. (2009). The evaluation and comparison of Persian translations of the English novel *The Prince and The Pauper* by aa rk wwii n aaeed on Grrcss' mddll (999). *ZABANPAZHUI (Journal of Language Research)*, 2 (3):p. 105-57. [DOI: <https://doi.org/10.22051/jlr.2014.1058>] [In Persian]
- Sherkat Moghaddam, S. and Akrami Fard, M. (2021). Hermeneutic approach to the French translation of some mystical words of Mantiq al-Tair of Attar (A Study of Omberto Eco). *ZABANPAZHUI (Journal of Language Research)*, 13(39): p. 283-309. [DOI: <https://doi.org/10.22051/jlr.2021.32706.1909>]
- Tahmasabi, A. and Jafari, S. (2013). Researching in translation from Arabic itt o rrr ii nn rll yigg nn tee rr eeess of "moral uuuaaleeee" (aase styyy ff the novel Al-Sukariya). *Journal of Translation Researches in the Arabic*

Language and Literature, 4(10): p. 97-118. [DOR:
[20.1001.1.22519017.1393.4.10.5.7](https://doi.org/20.1001.1.22519017.1393.4.10.5.7)] [In Persian]

استناد به این مقاله: پوریزدان پناه کرمانی، آرزو. (۱۴۰۲). نقد ترجمه منطق الطیر عطار از بدیع محمد جمعه با تکیه بر نظریه گارسس. دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی، ۱۳(۲۹)، ۳۸۹-۴۲۸. doi: 10.22054/RCTALL.2024.75995.1696

Translation Researches in the Arabic Language and Literature is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.